

УДК 636.5.085.3.086.1
© 2011

В.В. ВАЩЕНКО,
кандидат біологічних наук

ОНТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ СОРТІВ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО

Наведено оцінку відносної адаптивної стабільності сортів ячменю ярого. Визначено кореляційні зв'язки між стабільністю врожайності та ознаками її структури. Сприятливі за умовами вегетації роки не завжди є аналізуючими, що зручно для виконання завдань селекції в зоні недостатнього зволоження з різною реакцією сортів на умови середовища.

Завдання екологічного сортопробування – оцінити перспективні сорти за господарсько цінними ознаками і виділити ті з них, що поєднують продуктивність і стабільність за змінних умов середовища [1].

Аналіз сортів у декількох середовищах дозволяє оцінити параметри їх екологічної стабільності [2, 3]. У разі визначення взаємодії генотип × середовище вирішувалися такі завдання: оцінка адаптивної здатності та екологічної стабільності 11 сортів ячменю ярого, взаємозв'язку між урожайністю і стабільністю, аналіз прояви екологічної стабільності в онтогенезі.

Матеріал і методика досліджень. Польові роботи виконані на дослідному полі ДДАУ в сівозміні кафедри селекції та насінництва на сортах ячменю ярого: Прерія, Донецький 12, Донецький 14, Донецький 15, Партнер, Адапт, Галактик, Гетьман, Сталкер, Вакула, Фенікс, трьох провідних селекційних установ України. Площа ділянки 20 м², повторність чотирикратна, протягом п'яти років відповідно до методичних вказівок з державного сортопробування сільськогосподарських культур. Дисперсійний і кореляційний аналізи виконувалися за методикою Б.А. Доспехова [4]. Параметри адаптивної здатності і відносної стабільності в онтогенезі за кількісними ознаками розраховували, користуючись методикою А.В. Кільчевського, Л.В. Хотильової [1].

Результати досліджень та їх обговорення. Дисперсійний аналіз продуктивності ячменю ярого дозволив виявити вірогідність різниці між сортами за всіма ознака-

ми (табл. 1). Істотний внесок в мінливість вносить середовище, сильні відмінності виявляються також по середовищах і менші за взаємодії сорт × середовище. Аналізуючи параметри відносної адаптивності за ознакою врожайності, виділено такі сорти, як Адапт, Вакула, Прерія, Сталкер, Фенікс, що вказує на можливість їх використання для створення продуктивного вихідного матеріалу.

1. Дисперсійний аналіз урожайності

Джерело дисперсії	df	m
За сортами	10	74,75*
За середовищами	4	8629,53*
За взаємодією	40	34,14*
Випадкові відхилення	165	11,82
Тут і далі: * вірогідно при P = 0,05.		

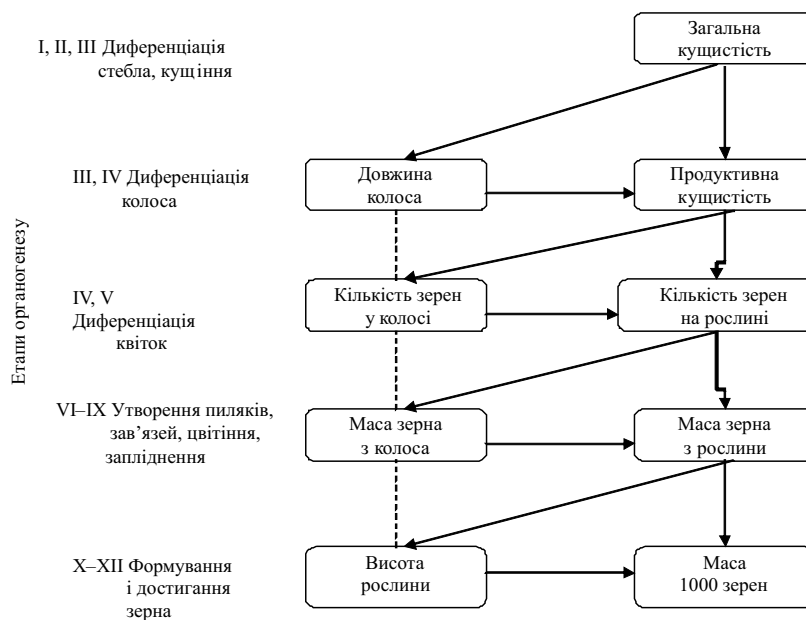
Показники відносної екологічної стабільності комплексу кількісних ознак ячменю ярого представлені в табл. 2.

За кожною ознакою досліджуваних сортів екологічна стабільність індивідуальна. Сорт може бути стабільним за однією ознакою і нестабільним за іншою. Основне практичне значення має стабільність ознак продуктивності, яка є відправною точкою в аналізі стабільності комплексу ознак. Нами були розраховані парні кореляції стабільності врожайності та стабільності інших ознак. Досліджувані ознаки формуються на різних етапах органогенезу, а саме: загальна кущистість (ЗК) – I, II, III; продуктивна кущистість (ПК) – III, IV;

2. Відносна стабільність кількісних ознак сортів ячменю ярого

Ознака	Сорт											r**
	Прерія	Донецький 12	Донецький 14	Донецький 15	Партнер	Адап	Галактик	Гетьман	Сталкер	Вакула	Фенікс	
ОК	14,8	6,1	18,3	10,6	8,5	22,3	13,9	8,3	15,7	40,6	15,0	0,73*
ПК	13,8	7,8	16,1	9,6	26,6	10,1	19,6	4,3	19,6	40,1	11,6	0,38*
ДК	20,9	25,8	8,6	6,9	0,0	6,3	0,0	0,0	7,0	7,8	11,5	-0,02
КЗР	22,4	10,8	26,7	17,4	29,3	8,7	16,9	10,4	31,9	78,6	15,8	0,42*
КЗК	10,5	1,6	9,4	0,0	0,0	7,8	5,5	12,8	13,2	43,9	12,2	0,65*
МЗР	23,8	18,2	38,8	22,6	27,0	11,0	16,3	20,6	23,9	86,8	17,9	0,36*
МЗК	12,1	11,9	23,3	9,2	10,7	12,5	15,4	25,5	13,6	53,2	16,7	0,47*
МТЗ	5,8	8,2	14,9	6,5	14,5	8,6	13,9	15,9	9,1	8,4	4,6	-0,31*
ВР	23,9	12,6	15,7	12,4	7,6	15,2	15,2	22,7	23,5	21,7	13,1	0,44*
Урожайність	34,8	28,8	27,7	27,8	30,3	39,3	30,6	31,7	32,2	39,0	32,1	-

** r – коефіцієнт кореляції між стабільністю сортів за врожайністю та признаком, що вивчається

Фенетична структура рослини ячменю ярого

кількість зерен у колосі (КЗК) – IV, V; кількість зерен з рослини (КЗР) – VI–IX; маса зерна колоса (МЗК); маса зерна з рослини (МЗР); маса 1000 зерен (МТЗ) – X–XII [5] (рисунок). Тому представлені кореляції відображують онтогенетичний аспект стабільності.

За ознаками загальна куцистість і кількість зерен з колоса – кореляції високі (0,73–0,65), що підтверджує необхідність контролю екологічної стабільності в селекційному процесі, у зв'язку з можливою втратою стабільних форм під час відбору на продуктивність. Негативні ознаки зареєстровані за довжиною колоса та масою 1000 зерен.

Отже, у ячменю ярого стабільність інтегрального показника врожайності забезпечується пластичністю (нестабільністю) пов'язаних з нею морфологічних ознак. Сорт, як складна біологічна система, зберігає свою сталість у результаті дії компенсаторних зв'язків між багатьма ознаками, а їх мінливість зберігає стійкість сорту в цілому. Тим не менш, існують ознаки, стабільність яких забезпечує і стабільність урожайності: кількість зерен з рослини ($r = 0,42$), маса зерен з рослини ($r = 0,36$), маса зерна колоса ($r = 0,47$). Ці ознаки можна використовувати для відбору екологічно стабільних форм.

Висновки

Під час створення стабільних сортів за врожайністю абсолютна стабільність за всіма складовими її ознаками не є самоціллю. Схема селекційного процесу повинна дозволяти оцінювати сорти не тільки за середнім значенням ознаки, а і за екологічною стабільністю, аналізувати параметри середовища як фону для відбору. У такому разі можливо створювати сорти з різною реакцією на середовища, що дозволить селекціонеру реалізувати принцип екологічної спрямованості на сукупність середовищ або на виробничі умови, де буде

вирощуватися сорт, зі збереженням його екологічної стабільності. Для цього необхідно використовувати на всіх етапах селекційного процесу 2–3 стандартних сорти, які різняться за продуктивністю, з різною реакцією на умови середовища. Така оцінка контролює стабільність генотипів і виділяє найбільш пристосовані з них. Оптимальні за умовами вегетації роки не завжди є аналізуючими, що зручно для виконання завдань селекції в нестабільній за зволоженням зоні з необхідною реакцією рослин на умови середовища.

Бібліографія

1. Кильчевский А.В. Экологическая селекция растений / А.В. Кильчевский, Л.В. Хотылева. – Минск. : Техналогия, 1997. – 372 с.
2. Литун П.П. Проблемы отбора и оценки селекционного материала / П.П. Литун. – К., 1980. – С.63–93.
3. Адаптивная селекция. Теория и технология на современном этапе / [Литун
- П.П., Кириченко В.В., Петренко В.П., Коломацкая В.П.]. – Харьков, 2007. – 263 с.
4. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта / Б.А. Доспехов. – М. : Колос, 1979. – 416 с.
5. Куперман Ф.М. Биология развития растений / Куперман Ф.М., Ржанова Е.И. – М. : Высшая школа, 1963. – 425 с.